

Jerzy Jankau

**OCENA ANATOMICZNA WYBRANYCH POSTACI
Z OBRAZU HANSA MEMLINGA –
„SĄD OSTATECZNY”**

Rozprawa doktorska

z Zakładu Anatomii Klinicznej,
Katedry Anatomii Akademii Medycznej w Gdańsku

Promotor :
Prof. dr hab. med. Marek Grzybiak

Gdańsk 1997

*„Ci, którzy czytają – wiedzą dużo;
ci, którzy patrzą – wiedzą więcej.”
Alexandre Dumas*

**mojemu Promotorowi
Profesorowi dr hab. med. Markowi Grzybiakowi
za pomoc, życzliwość i cenne uwagi przy powstawaniu tej pracy**

Dziękuję

Streszczenie

Tematem rozprawy doktorskiej jest ocena anatomiczna wybranych postaci z XV wiecznego obrazu Hansa Memlinga „Sąd Ostateczny”, obrazu, który do Gdańska trafił w szczególnych okolicznościach.

W pracy tej analizie poddałem tylko wybrane postaci tego dzieła, zarówno nagrodzonych zbawieniem z lewej strony, jak i potępionych z strony prawej.

Oceniałem – postać jako całość, ułożenie kończyn tak górnych jak, i dolnych względem tułowia, cechy płciowe kobiet i mężczyzn, a także twarz, jako ważny dla ekspresji przeżyć obszar ciała.

Podjąłem się próby porównania postaci kobiet i mężczyzn obrazu ze współczesnym człowiekiem. W związku z tym posłużyłem się modelami kobiety i mężczyzny, których budowa ciała wydawała się być częściowo zbliżona do bohaterów obrazu. Modelka i model ustawiani byli w pozach podobnych do tych jakie obserwujemy oglądając to dzieło. Na 184 przedstawionych na obrazie postaci (kobiet, mężczyzn, aniołów i diabłów) kobiet jest 30, a mężczyzn 88.

Przy ocenie anatomicznej mogły być tylko uwzględnione te postaci, które nie są odziane w szaty i widoczne jest ich całe nagie ciało. W związku z tym z modelami porównałem 4 postacie męskie i 3 postacie kobiece. Warto zwrócić uwagę na możliwość łatwiejszego prześledzenia szeregu detali budowy ciała mężczyzn niż kobiet, u których z reguły na przykład okolica łonowa jest często zasłonięta. Porównałem także zachowanie się charakterystycznych bruzd twarzy w skrajnych emocjonalnie sytuacjach. Zwróciłem też uwagę na różnorodne postaci diabłów, jako ważnego elementu tego dzieła. Z uwagi na swoją wartość artystyczną i poznawczą, to XV wieczne dzieło, jest obiektem zainteresowania wielu naukowców. Głównie jednak historyków sztuki.

W moich badaniach opierałem się na kopiach, reprodukcjach oraz specjalnie wykonanych zdjęciach wybranych fragmentów obrazu. Ze względu na specyfikę badanego przedmiotu warsztat mój stanowiły podręczniki z zakresu anatomii prawidłowej obecne i XVI wieczne, współczesne z zakresu anatomii czynnościowej oraz atlasy przyrodnicze.

W oparciu o przeprowadzone badania stwierdziłem, iż budowa ciała bez względu na płeć jest bardzo podobna, a postacie są szczupłe o bardzo smukłych sylwetkach. Elementem różnicującym je jest obok narządów płciowych wydatnie zaznaczona jama brzuszna u kobiet. Uderzająca jest również infantylność przedstawianych dorosłych postaci poprzez dziecięcą budowę zewnętrznych narządów płciowych u mężczyzn, dziewczęco wykształcone gruczoły sutkowe u kobiet i brak typowego dla danej płci owłosienia łonowego. W wielu przypadkach pożytki przyjmują bohaterowie obrazu są nienaturalne, nie zawsze zgodne z zasadami i regułami anatomii czynnościowej. Oglądający obraz pozostaje pod wielkim wrażeniem dramatyzmu jego bohaterów. W niektórych jednak przypadkach bliższa analiza anatomiczna detali takich jak na przykład twarz z zaznaczonymi na niej typowymi bruzdami temu przeczy. Podobieństwo postaci tego dzieła jest bardzo wyraźne, mimo iż ustawione są one w różnych pozach co sugeruje korzystanie przez autora obrazu z skromnej liczby modeli. Nie ustrzegł się on również poważnych błędów anatomicznych. Dotyczy to szczególnie jednego mężczyzny, który jest nienaturalny i poszczególne części jego ciała należą do różnych postaci. Pełne ekspresji przedstawienie tak różnorodnych postaci diabłów świadczy niewątpliwie o bogatej fantazji twórcy obrazu oraz doskonałości obserwacji natury. Ponadto dokonana ocena anatomiczna wykazuje konieczność oglądania obrazu wiszącego na pewnej wysokości, przez co postacie są bardziej realistyczne i stają się wierniejsze anatomiczne.

Przedstawiona próba analizy anatomicznej wybranych postaci z obrazu Hansa Memlinga „Sąd Ostateczny”, znalezione błędy i niedoskonałości w niczym nie umniejszają niewątpliwej wielkości dzieła. Mimo poczynionych spostrzeżeń nadal pozostają pod jego wielkim wrażeniem.

Summary

The subject of my doctor's thesis is anatomical evaluation of the chosen figures from Hans Memling's XV century masterpiece „The Last Judgement” which found its way to Gdańsk National Art Museum in particular circumstances. I have analysed only some of the figures of this work, those rewarded with salvation on the left side, as well as those damned on the right side.

I have analysed the figure in its entirety, the arrangement of upper and lower extremities in relation to the trunk, male and female sexual features and also the face which is important part of our body as it expresses our experiences. I have tried to compare the figures of men and women from the picture with contemporary human beings. To achieve it I have made use of male and female models whose bodily constitution seemed to be similar to the ones in the picture. Both models were placed in the position approximating the figures in the picture. Among 184 figures (females, males, angels and devils) there are 30 females and 83 males. For the anatomical evaluation I could only use those figures which were not dressed or covered, where their whole naked bodies were seen. That is why I compare 4 male and 3 female characters. It is worth mentioning that it is easier to make a throughout study of a number of details in the structure of men's bodies than of those of women where as a rule the womb is often covered. I have also compared the deep wrinkles in faces in extremely emotional situations. I noticed a variety of the figures of devils as an important element of this work. Due to its both cognitive and artistic values this XV century work of art is the object of interest of many scientists, mainly art historian, however.

I have based my study on copies, reproductions and specially taken photographs of chosen fragments of this picture. Taking into consideration the peculiarity of the object examined I studied books on anatomy in use nowadays and those from the XVI century, contemporary books on functional anatomy and nature atlases.

According to the studies conducted I found out that the constitution of the body irrespective of sex is very similar and the figures both male and female are very slender. The element which differentiates them, apart from sexual organs is a very strongly exposed abdominal cavity in females.

It is striking that sexual organs of grown-up men look like those of young boys, women's nipples are underdeveloped and there is lack of pubic hair characteristic of the given sex. In many cases the poses that the figures in the picture assume are unnatural, not always compatible with the rules of functional anatomy. Watching the picture I was greatly impressed by the dramatism of its figures. In some cases, however a more through anatomical analysis of the details such as the face with typical wrinkles marked in it denies it. The similarity of the characters of this work is very distinct although they are placed in different poses which suggests that the artist used only a small number of models. He failed to avoid committing serious anatomical mistakes. It particularly applies to one male model which is unnatural and different parts of his body belong to different characters. Very expressive characters of devils undoubtedly reflect the creator's rich imagination and perfection of his observation of nature. Moreover, anatomical evaluation of the picture shows that it should be watched from a certain distance, in which way the characters are more realistic and anatomically true.

An attempt at anatomical analysis of the chosen characters from the picture „Last Judgement”, the errors and imperfections found by no means diminish the the unquestionable greatness of the work. In spite of all the observation I made I still remain greatly impressed by the masterpiece

Zusammenfassung

Das Thema meiner Doktorarbeit ist die anatomische Bewertung ausgewählter Gestalten, des aus dem XV Jahrhundert stammenden Gemälde „Das Jüngste Gericht“ von Hans Memling, das in besonderen Umständen den Weg nach Gdańsk gefunden hat.

Die Auswertung betraf nur ausgewählte Gestalten dieses Werkes, sowohl die preisgekrönten der Erlösung auf der linken Seite des Gemäldes wie die verdammten auf der rechten Seite des Gemäldes. Ich bewertete die ganze Gestalt, die Lage der oberen und unteren Extremitäten bezüglich zu dem Rumpf, die Geschlechtszeichen der Frauen und Männer so wie auch das Gesicht als Ausdrucksform des innerlichen Verlebens des Körpers.

In meiner Arbeit versuche ich den Vergleich, der Frauen und Männergestalten des Bildes mit den zeitgenössischen Modellen, zu finden. In diesem Zusammenhang benutzte ich weibliche und männliche Modelle, deren Körperbau vergleichbar schien, den Gestalten des Bildes. Die Modelle positionierte ich in annähernden Positionen wie die analysierten Gestalten des Bildes.

Zur anatomischen Auswertung konnte ich nur die Gestalten berücksichtigen, die ungekleidet waren. Daher zum Vergleich mit den Modellen dienten mir nur 4 Männer und 3 Frauengestalten. Bemerkenswert ist die Vergleichsmöglichkeit einzelner Details bei Männern und bei Frauen, denn in der Regel der Schamhügel verdeckt ist. Zum Vergleich diente mir auch das charakteristische Verhalten der Gesichtsfurchen in extrem emotionellen Situationen. Meine Aufmerksamkeit wandte sich auch die verschiedenen Teufelsgestalten, die ein wichtiges Element dieses Werkes sind. Der künstlerische und erkenntnisvermögende Wert, des aus dem XV Jahrhundert stammenden Werkes, steht im Interesse vieler Wissenschaftler, hauptsächlich aber Kunsthistoriker.

In meinen Untersuchungen stützte ich mich auf Kopien, Reproduktionen und spezielle Fotografien einzelner Details des Bildes. Auf Grund der Eigenart des erforschten Gegenstandes studierte ich zeitgenössische wie auch aus dem XVI Jahrhundert stammende Lehrbücher der allgemeinen, deskriptiven und funktionellen Anatomie und naturwissenschaftliche Werke.

Auf Grund durchgeführter Untersuchungen konnte ich feststellen, dass der Körperbau, unabhängig vom Geschlecht, sehr ähnlich ist, die Gestalten sind schwächlich und haben schlanke Silhouetten. Der differenzierende Faktor ist, nebst den Geschlechtsorganen, bei Frauen die bedeutsam grössere Bauchhöhle. Auffallend ist auch die Infantilität der erwachsenen Gestalten, der kindliche Körperbau, externe Geschlechtsorgane, mädchenhafte Brustdrüsen bei Frauen und fehlende typische Schambehaarung. In vielen Fällen sind die Hauptpersonen des Bildes in unnatürlichen Posen dargestellt, nicht immer einig mit den Prinzipien und Regeln der funktionellen Anatomie.

Bei der Betrachtung des Werkes ist man beeindruckt von der grossen Dramatik der einzelnen Gestalten, in manchen doch Fällen, analysierend einige anatomische Details, wie typische Furchen in manchen Gesichtern, bestätigt sich nicht der Eindruck.

Sehr deutlich ist die Ähnlichkeit einzelner Gestalten, obwohl sie in verschiedenen Posen dargestellt sind, woraus man schliessen kann, dass der Maler keine grosse Modellauswahl hatte. Es gibt auch ernsthafte anatomische Fehler. Es betrifft eine männliche Gestalt in unnatürlicher Form, einzelne Teile seines Körpers gehören zu verschiedenen Gestalten. Die Vorstellung verschiedener Teufelsgestalten in voller Expression ist ein Zeugnis der grossen Phantasie des Malers, wie auch eine vollkommene Kenntnis der Naturwahrnehmung. Meine anatomische Analyse weist darauf hin dass, das Werk aus einer bestimmten Höhe betrachtet werden sollte, dadurch sind die Gestalten realistischer und Anatomie getreu.